

ДИАЛОГЪТ ГУНДРУМ – ВАЗОВ. ИЗДАТЕЛСКИ (РЕ)КОНСТРУКЦИИ

Малина Димитрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. За Иван Вазов сякаш всичко е издирено, написано и публикувано. Сред множеството литературнокритически изследвания, посветени на живота и творчеството му, както и публикациите с документален характер много рядко се споменава за връзката му с неговите преводачи и чуждестранни издатели, към които, смятам, че имаме културен и морален дълг. Сред всички обаче изпъква кореспонденцията между него и хърватина Фран Гундрум-Ориовчанин. Никой друг не е превел толкова Вазови произведения, колкото този хърватски книжовник. За съжаление, моето запознанство с архива на Фран Гундрум е косвено, но ще рискувам да поставя акцент върху преводаческата му практика, регламентирането на отношенията между двамата, дългогодишното им сътрудничество и рецепцията на творчеството на Вазов в Хърватия. Предложената интерпретация на „Преписката“ не претендира да изчерпва отношенията между двамата. Задачата ни е – въз основа личната кореспонденция, публикувана в том 10 на „Известия на Института за литература на БАН“ през 1961 г., между д-р Фран Гундрум и Иван Вазов – да направим опит да реконструираме преводните и издателските стратегии на Фран Гундрум.

Ключови думи: литературнохудожествено книгоиздаване; литературна класика; история на книгата; история на литературата; книгознание; литературно образование

За Иван Вазов сякаш всичко е издирено, написано и публикувано. Сред множеството литературнокритически изследвания, посветени на живота и творчеството му, както и публикациите с документален характер много рядко се споменава за връзката му с неговите преводачи и чуждестранни издатели, към които, смятам, че имаме културен и морален дълг. С част от тях той поддържа или личен контакт, или е в писмена връзка. Сред всички обаче изпъква кореспонденцията между него и хърватина Фран Гундрум-Ориовчанин. Никой друг не е превел толкова Вазови произведения, колкото този хърватски книжовник.

Няколко методологически бележки

За съжаление, моето запознанство с архива на Фран Гундрум е косвено, но ще рискувам да поставя акцент върху преводаческата му практика, регламентирането на отношенията между двамата, дългогодишното им сътрудничество и рецепцията на творчеството на Вазов в Хърватия. Предложената интерпретация на „Преписката“ не претендира да изчерпва отношенията между двамата. Задачата ни е – въз основа личната кореспонденция, публикувана в том 10 на „Известия на Института за литература на БАН“ през 1961 г., между д-р Фран Гундрум и Иван Вазов – да направим опит да реконструираме преводните и издателските стратегии на Фран Гундрум. Макар да допуска непълна и в известна степен субективна интерпретация за аналитичните нужди на тук предложения текст, „Преписката“ се разглежда като един от възможните прочити на взаимоотношенията автор – преводач – издател.

Това е и причината текстът да няма претенциите да е с литературноисторически характер. Издателските архиви, „вещественния характер на литературата и материалните следи, оставени от самия писател при акта на сътворяване“⁽¹⁾, предлагат различна перспектива „Чрез писмата, дневниците, бележниците и хвърчащите листчета – пише Бенбасат – всички трупани с години в личния архив на писателя се преживява литературата.“ Робърт Дарнтън⁽²⁾ пък отбелязва, че еволюцията на издателя, като отделна фигура в противоположност на майстора книготърговец и печатар, все още се нуждае от систематично изследване. Историците, пише той, едва в последно време започнаха да използват документи на издатели, въпреки че те са най-богати от всички извори за историята на книгите. Тук предложеният текст стъпва върху уникалността на писмото като тип изказ с цел анализ на емпиричния материал в издателски аспект.

Накратко за преписката

Факт е, че Вазов е бил доста нехаен към кореспонденцията си и започва да я запазва след настойчивите молби и упреците на проф. Ив. Д. Шишманов. В писмото до Борис Вазов Шишманов пише по въпроса за създаване на Музей „Иван Вазов“: „Идеята да се преобърне един ден домът на Вазова в музей аз я одобрявам, щом и Вие я възприемате по начало. Одобрявам я, защото е в най-голям интерес на Вазовата памет, в интерес на националното в изпитание, в интерес на книжовната и културната ни история. Аз съм развивал тая идея пред покойния и в нашите срещи (водейки се главно – *toute proportion gardee* – от примера на Гетевия дом във Ваймар), когато съм се мъчел да го убедя да не унищожава вече нищо от своята преписка и своите ръкописи и да ги пази за един бъден архив. Вазов ме слушаше винаги с внимание, но един ден ми отговори с добродушния си хумор: „Да, но ти ми приказваш за Гете. Аз не съм Гете. Кой ще се интересува някога за моите парцали, които изгарям или изхвърлям в книжния кош, отгдето ти ги вадиш с такова трогателно усърдие,

като не преставащ при това да ме ругаеш най-безбожно за минали или сегашни прегрешения към литературната наука и критика? Може би само ти.“³⁾

Хубаво е, че в личния архив на Фран Гундрум – твърде голям по обем, който се съхранява в Литературния институт в Загреб, заедно с ръкописите на оригинални и преводни трудове, материали от биографично и друго естество съдържа петдесет Вазови писма, няколко портрета с автограф и ръкописите на почти всички разкази и романи на Вазов, които Гундрум е превел на хърватски език. Първоначално те са били подредени и описани от известния българовед в Хърватско Иван Есих, който възнамерявал да обнародва писмата на Вазов. Впоследствие Есих се отказва от намерението да подготви подобна публикация, и писмата на Вазов, пръснати из ръкописите, останали неиздадени.

През март 1959 г. Илия Конев със съдействието на директора на Литературния институт в Загреб преснема всички писма и портрети на Вазов, а заедно с тях и други материали от архива на Гундрум. В съавторство с Величко Вълчев издават „Преписката на Иван Вазов с Фран Гундрум“⁴⁾. Публикуват всички писма автентично, като в правоъгълни скоби поставят само някои дати, установени от тях по пощенския печат на съответните писма. Факсимилетата на публикуваните писма се съхраняват в архивната сбирка на музея „Иван Вазов“ в София, където са заведени под № 1410-1460. Отпечатани според текстовете в цитираната вече Преписка, писмата са включени в 21. и 22. том от пълно събраните Вазови съчинения под редакцията на Величко Велчев.⁵⁾

Значението на Преписката е важно за историографски и културологични проучвания от всякакъв характер, във всяка област на хуманитарното знание, независимо от проявената субективност в оценката на пишещия. Във всеки случай изнесените в нея сведения, макар и недостатъчно пълни, свидетелстват за „неуловени“ факти от творческите връзки на Иван Вазов с д-р Фран Гундрум и ни помагат да осмислим забележителните приноси на Гундрум за рецепцията на българската литература в Хърватия. Дълголетната му преводаческа дейност категорично изгражда модел на диалога на българо-хърватските литературни взаимоотношения. Тук трябва да подчертаем, че това е свидетелство за мисия, която Фран Гундрум си е вманил – да бъде преводач и спомоществател на българската литература в Хърватия. Как Гундрум реализира тази своя мисия?

Кой е д-р Фран Гундрум-Ориовчанин?

Наясно сме, че сложната личност на Гундрум в никакъв случай не може да бъде изчерпана с общи констатации. Следвайки биографичния принцип⁶⁾, накратко ще щрихирам различните измерения на личността на широко образования и изключително ерудиран д-р Фран Гундрум-Ориовчанин.

Фран Сречко Гундрум е роден на 9 октомври 1856 г. (в семейство от немски произход) в с. Ориовац. Оттук идва добавеното към фамилията му име

„Ориовчанин“, което той цял живот носи с гордост. Поради тежко заболяване от малария (което по-късно го насочва към лекарската професия) му се налага често да сменя климата и съответно да посещава много училища. Учи гимназия в Осиек, Загреб и Пожега, след което от 1875 г. до 1882 г. следва медицина във Виена. Тук Фр. Гундрум се запознава и създава приятелства с български студенти. Важен момент, който в един по-късен етап в живота му ще подпомогне решението му да замине за България, където прекарва пет години. Чисто биографични сведения за него могат да се намерят в книгата на Франьо Хуснец „Д-р Фран Гундрум-Ориовчанин“⁽⁷⁾. Тук ще акцентираме повече върху енциклопедичните му знания и всеобхватните му интереси.

В сложната и многопосочна биография на Гундрум се преплитат лекарската практика, научните занимания по история и теория на медицината, участието в научни конференции, активната работа в Хърватския лекарски съюз и многобройните дописки за „Лекарски вестник“. Освен лекар Фран Гундрум е бил писател, преводач, автор на много разкази, есета, очерци, критики и рецензии. Усърдно е събирал народни песни, приказки и поговорки от района на Крижевци, проявявал е засилен интерес към историята, археологията и опазването на историческото наследство. Любознателен, упорит и владеещ няколко езика (немски, руски, френски, български и турски), той започнал да превежда чужда литература.

Гундрум развива и изключително активна културна дейност в Крижевци. Той е учредителен член на тамошния клон на Матица Хърватска. Бил е председател на певческото дружество „Камбана“. По-късно активно работил и в основаното през 1900 г. певческо дружество „Калник“. Членувал е в планинарското дружество в Крижевци, а през 1904 г. основава клон на спортното дружество „Сокол“ и става първи негов председател. Бил е член на Дружеството на хърватските литератори и председател на Народната читалня в Крижевци, председател и на филиала на Хърватската народна стража, която организираща тържествени чествания с благотворителна цел.

Известен за своето време медик – теоретик и практик, д-р Фран Гундрум полага основите на социалната медицина и училищното здравеопазване, както и на борбата против алкохола и тютюнопушенето в Хърватия. Книгите и статиите му върху медицинските проблеми издават не само изследователска прецизност, но и защитават морала на учен, открито защитаващ своите позиции. В представената фактология ярко се откроява и уникалността в преводаческия натюрел на Гундрум, което ни дава възможност да подчертаем, че той е притежавал способността да бъде увлекателен дори и когато превеждал сериозни медицински съчинения. На страниците на периодичните издания могат да бъдат намерени редица положителни отзиви и рецензии за преводите на медицинските му съчинения, доказателство, че са предизвиквали голям отзвук сред обществеността.

Д-р Фран Гундрум оставя след себе си огромно научно, художествено и документално наследство. Много от неговите статии и очерци са публикувани в периодиката, но и доста от съчиненията му са останали и до днес в ръкопис. За съжаление, преобладават откъслечни спомени без анализи и оценки.

Един епизод от живота му не може да бъде пропуснат. Той ни предоставя възможност да мислим, че е в основата на възгледа за собствената му мисия е да бъде посредник между достиженията на българската литература и културните практики в Хърватия. Работи пет години като лекар в България (1889 – 1894) и голяма част от статиите му отразяват натрупания личен опит тук със случаи с български пациенти.

Но ако лекарската професия за Гундрум е съдба, то преводаческата му дейност е насочена към значимото и важното за българската литературна история и култура, а българската тема за него е обич и преклонение. В Архива на Националната и университетска библиотека в Загреб се съхранява автобиографичният му ръкопис, в който Гундрум споделя:

„Силно обичам българския народ и от сърце се радвам на неговите сияйни победи! ... А България считам за втора своя родина!“

През 90-те години на XIX в. д-р Фран Гундрум-Ориовчанин се заема с преводаческа и издателска дейност. Естествено и непринудено той става първият преводач на Вазовото творчество в Хърватия. Бихме могли да твърдим, че благодарение на Гундрум включването на Вазовия роман в хърватския културен контекст не закъснява. Посредством преводаческите усилия на Гундрум и устойчивия му интерес към Вазовото творчество се натрупва значителен по обем корпус от преводи на българския автор.

Започва с белетристиката на Вазов. Представя го със статии и преводи, венец на които е преводът и отпечатването на „Под игото“ през 1898 г. Несъмнено, превеждайки и популяризирайки сред хърватите българската литература, Гундрум дава израз на голямата си любов към България. Никой не е превел толкова Вазови произведения, колкото хърватският книжовник. Освен „Под игото“, разказите „Травиата“, „Иде ли?“, „Хаджи Ахил“ и др., публикувани в списанията „Vijest“, „Preporod“ и др., Гундрум е превел и други Вазови произведения, някои останали в ръкопис. В архива на Гундрум в Загреб се палят в ръкопис следните преведени от него творби на Иван Вазов: романите и повестите „Светослав Тертер“, „Митрофан и Дормидолски“, пиесите: „Борислав“, „Руска“, „Вестникар ли?“. Разказите: „Една българка“, „Бурната нощ“, „Из кривините“, „Дядо Йоцо гледа“, „Среща“, „Коледен дар“, „Ново преселение“, „Бикоглав“, „Траур“.

В Музей „Иван Вазов“ има библиографски данни за следните Вазови разкази, преведени на хърватски от Гундрум: „Хаджи Ахил“ („Preporod“, I, бр. 10, 11 и 12, 1898); „Иде ли?“ („Preporod“, I, бр. 5, 1898); „В Пирин“ („Preporod“,

II, бр. 1, 1894); „Слугиня“ („Vijenac“, XXX, бр. 30, 1898); „Единствен изход“ („Vijenac“, XXX, бр. 28, 1898); „Паметник“ („Vijenac“, XXX, бр. 24, 1898).

Освен че превежда голяма част от произведенията на Иван Вазов, той също така превежда и произведения на Алеко Константинов, Петко Тодоров, Илия Миларов, Евгения Марс. Голяма част от тези преводи са публикувани, а ръкописите се съхраняват в Архива на Националната и университетска библиотека в Загреб.

Изнесените биографични данни ни задължават да направим един бегъл житейски паралел между двамата. Вазов е фактор в процесите на утвърждаване на национално самосъзнание и самочувствие. Запознати сме с многостранната му и интензивна културна дейност – организатор на културни дружества, основател и редактор на периодични издания, радетел за основаването на български професионален театър, за обогатяването на книжовния ни език, за утвърждаването в литературата ни на художествени критерии (само ще споменем основаването на литературното сп. „Зора“ и по-късно опитите му да превърне „Денница“ в център на литературния живот в България).

Гундрум и изключителните права за превод

В диалога Вазов – Гундрум неизбежно се откроява ангажиментът на Гундрум с последователното представяне на Вазовото творчество в хърватската среда. Тук само ще вметнем, че първият преводач на Вазов на хърватски е Аугуст Шеноа с превода „Бугарска майка. По бугарске песме Ивана Вазова“ (стихотворението „Жалби“), публикувано в бр. 25 на сп. „Виенац“ от 21 юни от 1877 г. Преводачът е посочен в съдържанието на броя. Първата оценка, дадена на Вазов в чужбина, също е хърватска. В бр. 24 от 16 юни 1877 г., отново в сп. „Виенац“, се подчертава, че стихосбирката „Тъгите на България“ е една от редките български книги, попаднали в ръцете на хърватския читател. Бележката не е подписана, но по стила и изказаните преценки може да се предположи, че е на Аугуст Шеноа. Освен във „Виенац“ Вазови произведения излизат и в други водещи хърватски вестници и списания: „Просвета“, „Обзор“, „Народен вестник“ и др. След Шеноа и Харамбашич в Хърватия се превеждат много малко Вазови стихотворения. Той вече е познат на хърватските читатели, когато през 90-те години д-р Фран Гундрум-Ориовчанин се заема с превода и издаването на белетристиката на му.

Работата с публикувания набор от текстове разкрива не просто модел за литературно общуване, но ни позволява да проследим какви са предпочитанията на Гундрум за превод и издаване, както и какви подходи за работа избира на база натрупания опит, когато започва усилено да представя Вазовото творчество в Хърватия.

Историята, която следва да анализираме, е малко позната. Започва с писмо от 14 септември 1895 г., запазено в архива на Гундрум.:

София, 14 септември 1895.

Многоуважаемый г. Гундрум,

Чест имам да Ви уведомя, че приех любезното Ви писмо.

Благодаря Ви най-сърдечно за добрите чувства и много лестните думи, които ми изказвате. Бързам да Ви явя, че на драго сърце Ви давам съгласието си за превеждането на хърватски на романа ми „Под игото“, както и изключителното право на публикуването му на същия език.

Приемете, моля, уверение в моето дълбоко уважение, както и изразжение то на моята симпатия и братска любов към родния хърватски народ.

И. Вазов

P. S. Прилагам тук фотографич[еския] си портрет от тая година.

Същия

Цитираният, нарочно в пълен вид, документ е важен с редица свои елементи, които четем като своеобразен договор за авторски права. Целта на това писмо е да регламентира отношенията между двете договарящи се страни. В случая за нас е по-интересна преди всичко субективната истина за това твърдение – обстоятелството, че и двамата са запознати с новите тенденции и процесите на промени в книгоиздаването. В чисто исторически аспект ще споменем Бернската конвенция от 1886 г. – първия международен законодателен акт в сферата на авторското право, който закриля преводите на литературните произведения. Тази посока на анализа се разгръща като възможна и от факта, че Вазов – утвърден и модерен автор – е първият професионален писател в България. Не само в смисъл, че се издържа с литературен труд (явление, което още дълги години в България няма да бъде възможно), но и в смисъл, че пръв превръща литературата в свое призвание.⁸⁾ При разглеждането на проблема трябва да вземем предвид, че той вече е автор, превеждан извън пределите на страната си, разбрал, много преди другите български писатели, че европейското пътуване на текстовете може да бъде решаващо за българското им битие, че определението „български писател“ придобива изключителна стойност само в съпоставка с чуждите творци. Затова той бърза на драго сърце да даде съгласието си, а отговорът му има статут на документ (с наличието на обръщение, дата, подпис). Употребеният от него перформативен глагол „съгласявам се“ ще интерпретираме като прехвърляне правото на превод на Гундрум, което става изрично и писмено, за конкретно негово произведение: „на драго сърце Ви давам съгласието си за превеждането на хърватски на романа ми „Под игото“. Цялото писмо свидетелства категорично, че идеята за интелектуална собственост не е била чужда и на двамата. Като преводач, Гундрум държи произведението да бъде използвано със знанието и съгласието на автора. Какво следва оттук?

В цялата последваща кореспонденция между двамата (разбира се, с няколко уговорки) откриваме предварителен замисъл, структурно-съдържател-

ни ядра и цялостна концепция за отпечатването на преводното издание на „Под игото“. Хърватският превод излиза през 1898 г. „в разкошна издателска подвързия“ при следния наслов: Ivan Vazov. Pod jarmom. Roman iz bugarskog života u oči oslobođenja ispod turskog jarma godine 1876. Dozvolom piščevom iz bugarskoga preveo Dr Fran Gundrum. Sa slikom i životopisora pisca. Križevci, 1898. Разбира се, не се превръща в литературно събитие. В началото на хърватския превод Гундрум публикува обширен увод и посвещение. Тук той говори за големия интерес, с който романът бил посрещнат в Европа, споменава положителния отзив на английския литературен критик Едмън Гос, а също и отзивите на списанията „The Academy“, „The Review of Reviews“, „United Ireland“, „Atheneum“. Този „Predgovor“ всъщност е студия за Вазов, но и личен текст, в който Гундрум изказва благодарност на Вазов, че му позволил да преведе романа на хърватски език. В края на предговора Гундрум дава кратък животопис (стр. IX – XVI), взет от сборника „Юбилеят на Иван Вазов“.⁹⁾ Същия този предговор-студия през 1899 г. публикува във „Венец“ (брой 6, 8 и 9).

В края Гундрум превежда и поставя няколко реда от по-горе цитираното писмо, снимка от 1895 г. с автограф на поета и също така цялото Вазово писмо от 16. XI. 1897 г., предназначено за хърватските читатели:

Многоуважаемий г-н Докторе,

С истинско задоволство Ви разреших превождаването на хърватски романи ми „Под Игото“. Мисълта да го вида и на вашия братски език ме особено радва и лъсти. Близки по език, по кръв, по душа, ние, българи и хървати, по-лесно и по-дълбоко от всеки други се разбираме, по сме способни да си преживяваме и прочувствуваме взаимните национални ламтежи, тъги и минало. Жива страница на българското недавно, „Под игото“ доверчиво иде да търси днес благосклонното снизхождение на хърватския читател. Ще ли го намери? Вашето мъчно и честно предприятие, г-н докторе, ще има във всеки случай тая заслуга, че ще е притурило още едно благородно усилие за по-ясното сближаване чрез духовното общение на двата наши млади, пъргави славянски народа, които тъй инстинктивно и тъй силно се вече обичат и върват с упование към бъдъщото, жедни за наука, прогрес и широк размах на силите си.

София, 16 ноември 1897.

С дълбока почит

И. Вазов

Чрез публикуваните източници установяваме редица важни подробности, характеризиращи преводаческата практика на Гундрум, и стигаме до съществен извод – високи критерии за качествен превод. Поводът за написването на голяма част от писмата са въпроси, които са интересували Гундрум във връзка с произведенията, които превеждал в момента или възнамерявал да превежда – долавя се специфичен аспект, свързан с възискателност и строго следвани

принципи, което дава основание да обобщим, че като преводач Гундрум се съобразява със спецификата на художествената творба, с лексиката и синтаксиса, както и стремеж да постигне аналогично на изходния текст естетическо въздействие.

*Драгий г. Докторе,
получих Ви отворените писма и Ви отговарям. България е въсточен инструмент, един вид китара, мандолина. За новата ружа нищо не ми е известно. Ща питам. [...]*

В подкрепа на това твърдение ще да привлечем заключението на Найда Иванова, която в статията си „Под игото“ и хърватският превод на Фран Гундрум (хърватска езикова интерпретация на типовете комуникативни ситуации през Българското възраждане)¹⁰ прави изключително интересен паралел с двата текста и обобщава, че преводът на „Под игото“, направен от Фр. Гундрум, е коректен и проникновен прочит, който потвърждава думите на Ив. Вазов в предговора към хърватското издание: „*srodni po jeziku, po krvi, po čuvstvima, mi Bugari i Hrvati lakše i bolje se razumijemo, nego drugi, sposobniji smo da prosudimo i pročuvstvujemo uzajamne narodne težnje, tuge i prošlost*“.

В крайна сметка, в резултат на целенасочената и упорита работа се появява успешен издателски продукт, който носи удовлетворение и на двамата. Ето защо си позволяваме и обобщението, че чрез преводните права, превода, финансирането и издаването на „Под игото“ Гундрум заявява ангажимент и отговорно отношение към автора. Изхождайки от горната констатация, имаме достатъчно основания да твърдим, че разработил и изпълнил прецизно първия съвместен издателски проект, Гундрум предприема необходимите практически стъпки, за да осигури дълготрайни отношения с Вазов. Амбициозна задача, която не се изчерпва с издаването на една конкретна книга, а е свързана с постоянен професионален интерес. Целият комплекс от дейности, които Гундрум извършва, предполага дългогодишно сътрудничество и изисква регламентиране на отношенията между двамата. Със съзнанието за сложността на литературните процеси, в писмата той разгръща схващанията си във връзка с рецепцията на творчеството на Вазов в Хърватия, демонстрира ангажимент и желание за съвместно сътрудничество и предлага конкретен план, който се опитва да защити. Детайлното проследяване на издателските предпочитания на Фран Гундрум показва, че се стреми към притежаването на преводните права над Вазовото творчество:

„С най-голямо удоволствие прочетох „Казаларската царица“. Много е хубав. Задивителен роман! Който го чита, чита го с радост и веселие! Аз ви честитам. И честитам на България, която има един Иван Вазов. И без да от Вас искам позволение, зафанах да го превеждам и онзи ден вече свърших първата част от романа Ви. Извинете, че го правя тъй и без ваше позволение! Зная, че ще се съгласите от драго сърце, за да се наслаждават и хърватите

с четенето на „Казаларска царица“, което е едно от най-хубавите съчинения в днешната литература въобще. Мисля, че превода ще бъде печатан във „*Vijenas*“, а ако не там, тогава ще го издам в посебна книга.“.

В отговор Вазов дава съгласието си за превод на „Казаларската царица“.
София, 23 октомври 1903.

Любезни г. докторе,

Получих последното Ви писмо. На предишните Ваши мисля, че отговарях с пощенски карти. А ако не съм отговорил на сичките, моля простете: аз не бях здрав твърде, за да бъда коректен.

„Казаларската царица“, за доброто мнение, за което Ви сърдечно благодаря, има тука небивал успех¹¹⁾: тя биде срещната горещо и от критиката, и от публиката. Трите хиляди екземпляра, излезли в началото на август, са вече на изчерпване и ще има ново издание. Разрешавам Ви с удоволствие превода ѝ на хърватски и издаването ѝ. Пращам Ви тука исканата моя фотография.

[...] От Вуковар г. Иван Кршич ми явява, че ще преведе на хърватски *Вестник* ли? и *Видено* и чуто. Той ми споменува и за Вашите преводи.

Казаларската царица скоро ще излезе в чешки превод¹²⁾, а сега се превозжда и на английски.¹³⁾

С най-сърдечен поздрав

Ваши предан

И. Вазов

Фактите ни задължават да бъдем по-внимателни. Като преводач и издател, Гундрум подчертано не просто очаква, а изисква ангажимент от Вазов. В писмото си от 8. XI. 1903 г., като съобщава на Вазов, че вече е превел XXXII глава от „Казаларската царица“ и работел от сутрин до вечер, защото много му харесвал романът. В това писмо Гундрум моли Вазов да не разрешава на Иван Кршич да превежда негови творби, защото Гундрум бил превел почти всичко. На което Вазов отговоря:

София, 29 окт. 1903.

Любезний г. докторе, писах днес на г. Кршича. Казах му, че може, ако желае, да превозжда из *Пъстър свят*, понеже *Вие* не ми пишете специално да сте го превозждали.

Ще гледам да Ви проведя няколко реда за предговор на „Казаларската царица“. Под игото е преведено на английски, френски, руски, полски, чешки, хърватски, холандски, шведски, арменски, грузински, а част от него на останалите европейски язици. Преводачите ще ви съобщя по-после..

Ваши И. Вазов

Цитираните писма съдържат в себе си концепта за авторскоправни отношения, които книгоиздаването поражда. За целите на анализа ще вметнем, че

в следосвобожденската епоха масовата практика е било нерегламентираното издаване, т.е. превод и публикуване без разрешение от автора на чуждоезична литература, защото все още липсва съзнание за право на собственост върху текста от страна на автора. Не можем да изключим вероятността, че тези писма на практика са част от преводаческите стратегии на Гундрум, натоварени с функцията на договор, и регламентират отношенията между двамата. Важно за настоящия анализ, който доказва подчертано професионално отношение към преводите на Вазов, откриваме в следващото писмо. То също носи спецификата на документиращата конкретните отношения епистоларна връзка, като отразява волята и мнението на автора му, а автентичността и документалността на конкретното лично писмо го определят като „културен документ от първа величина“:

Уважаемий г-н д-р Гундрум,

Извинете, че по причина на многото ми занятия не успях още да отговоря на любезните Ви писма.

Разрешавам ви с удоволствие превозждането моите книжовни трудове на хърватски език, също и последният – романа „Светослав Тертер“.

Това право оставям само за Вас.

С най-сърдечни поздравления

Ваш предан

И. Вазов

София, 3 май 1907 г.

В това писмо авторът отстъпва изключителното право за превода на произведенията си на хърватски език. С това цитираните писма надхвърлят жанра си и се превръщат в ценен източник за историята на книгата. Знаем, че „до появата на авторското право издателският договор е съществувал като ненаименовано съглашение, включващо в себе си елементи от договора за продажба, изработка, поръчка“.¹⁴⁾ Очевидно е, че Гундрум поема ангажмента по преводите и издаването само и единствено при писмено потвърждение от автора. Като носител на изключителното право за превод над Вазовите „**книжовни трудове на хърватски език**“, Гундрум официално вече представлява Вазовото творчество в рамките на Хърватия. Той придобива легитимация и обществено признание.

Вместо заключение

Знаем, че профилирането на длъжностите в книгоиздаването започва постепенно, затова не е изненада, че съотнесени към историческия период, те биват изпълнявани от едно лице. Гундрум следи с внимание и интерес развитието и успехите на Вазов. За него той е автор „на световно ниво“. Вече стана дума, че с нетърпение очаква да получи по-скоро новоизлязла негова книга, за да я поднесе в свой превод на хърватските читатели, затова и в доста от

писмата си той известява Вазов за своите планове за превод на различни негови произведения. И тъкмо това позволява тук да се открие забележителният принос на Гундрум за рецепцията на Вазовото творчество в Хърватия. В многообразието от Вазови текстове, като преводач, оценката и изборът на Гундрум са от решаващо значение. Персоналността на тези избори е съществена особеност – той поема отговорността да приближи българското литературно творчество до хърватската читателска публика. В своето изследване върху преводния рецепционен модел на южнославянските литератури в България¹⁵⁾ В. Седефчева разграничава два вида преводачи. Първите са посланици на чуждата литература, представяйки нейните най-важни имена, канонични автори, които превеждат не само словото, но и ценностите на чуждата литература. Вторият тип са преводачите, които знаят, че с акта на осъществяването си преводът вече става литературен факт. Гундрум умело съчетава двата типа преводачи у себе си. Той е посланик на българската литература в Хърватия, който с функцията си на преводач участва в канонизацията на Вазов.

Драгий и уважаемий г-н докторе,

Получих вчера писмото Ви. С удоволствие виждам, че Вие продължавате да превеждате мои неща. Аз Ви благодаря за това внимание. Наскоро се надявам да мога да Ви изпратя една нова моя книга, която ще бъде турена под печат. [...].

Стискам Ви сърдечно ръката.

Ваши предан И. Вазов

Интересът към Вазовото творчество не е случаен. Изборът при Гундрум е плод на критерий – сам избира произведенията, които превежда. Сам осигурява издаването на преводите – за него не съществуват пречки. Именно по този път съумява да стигне до ангажимент и удовлетвореност от сътрудничеството с Вазов. Друга възможна причина за превод и издаване на Вазовото творчество на хърватски, освен личната удовлетвореност, е и кауза, свързана както с популяризирането на българската, така и с обогатяването на хърватската култура. Това, от своя страна, води до констатацията, че е целенасочена преводаческа и издателска политика. Натрупал богат професионален опит, запознат с процесите, които протичат по книгоиздателската верига, той търси удачни механизми за издаване на Вазовите произведения в Хърватия. Естествено и неспринудено той става първият популяризатор на Вазовото творчество в Хърватия. Издателският бизнес и терминология обаче припознават в популяризатора *функцията на „литературния агент“*. Така смело можем да заявим, че д-р Фран Гундрум е Вазовият „литературен агент“ в Хърватия – посредникът, придобил изключителното право за превод не на дадено литературнохудожествено произведение, а над всички Вазови *„книжовни трудове на хърватски език“*. Тук бих искала да направя едно уточнение – това е спонтанна роля, която Гундрум приема в тясното си

сътрудничество с Вазов. Гундрум оставя знак за незаменимо присъствие и безспорен принос за взаимното опознаване и сближаване на българи и хървати, защото неговите преводи подпомагат за разполагането на българската литература в славянски литературен контекст.

БЕЛЕЖКИ

1. Benbasat, 2010 : 184 – 193.
2. Darntan, 2001 : 55.
3. Vazov, 1949 : 258.
4. Valchev, V., Il. Konev 1961 : 185 – 220.
5. Vazov, 1979 : 438.
6. Husinets, 2006 : 338 с.
7. Husinets, 2006 : 338 с.
8. Цит. по Tsaneva, 2012 :
9. Yubileyat na Ivana Vazov, 1895 : 184.
10. Ivanova, 2003 : 222 – 243.
11. Борис Вазов отбелязва, че романът „Казаларската царица“ бил издаден в 6000 тираж. Възможно е след издадените в началото на август 1903 г. 3000 екз. да са издадени със същия набор още 3000 екз.
12. Чешкият превод на „Казаларската царица“ е направен от Вл. Шак и излиза през 1903 г.
13. Не е известно романът „Казаларската царица“ да е публикуван на английски език.
14. Andreev, A. (2011).
15. Sedefcheva, 2016: 350 – 351.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев, А. (2011) *Издателски договор*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ (Изобретателско, авторско и патентно право). [достъпен онлайн на 14.10.2020] http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/eng/f45adda2-5795-48eb-8883-a1bf933145d7?tk=9FrdoIeVSOuIg6G_kzFF1wAAAABfht8D.Maw-mRl76P67gbWMo9-bwQ&citation_url=/xmlui/handle/nls/29971
- Бенбасат, А. (2010) Литературата като вещ. – В: *Печатни пространства и бели полета*. – Велико Търново: Слово, с. 184 – 193.
- Вазов, И. (1949). *Сборник от спомени, материали и документи*. Под ред. на Николай Лилиев. София: БАН, с. 258.

- Вазов, И. (1979). *Писма 1909 – 1921*. Под ред. на Величко Вълчев. Т. 21. София: Български писател, с. 438.
- Вълчев, В., Ил. Конев. (1961). Преписката на Иван Вазов с Фран Гундрум. – *Известия на Института за литература: т. 10*. София: БАН, с. 185 – 220.
- Дарнтън, Р. (2001). Какво е историята на книгите? – В: *История на книгата. Книгата в историята*. София, с. 55.
- Иванова, Н. (2003). „Под игото“ и хърватският превод на Фран Гундрум (хърватска езикова интерпретация на типовете комуникативни ситуации през Българското възраждане). – *Българи и хървати през вековете. Т. 2*. София: ИК Гутенберг, с. 222 – 243.
- Седефчева, В. (2016). Преводен рецепционен модел на южнославянските литератури в България. – *Проглас*, 2016, № 2, с. 350 – 351.
- Хусинец, Ф. (2006). *Д-р Фран Гундрум-Ориовчанин*. София: Проф. Марин Дринов, с. 338.
- Цанева, М. (2012). *Иван Вазов: Изследвания и прочити*. София: Св. Климент Охридски.
- Юбилеят на Ивана Вазов (1895). *Тържествено празнуване 25-ата годишнина от книжовната дейтелност на И. Вазов на 24 септември 1895 година в София*. София: Т. Ф. Чипев.

REFERENCES

- Andreev, A. (2011). *Izdatelski dogovor*. Avtoreferat na disertatsia za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen „doktor“ (Izobretatelско, avtorsko i patentno pravo). Sofia.
- Benbasat, A. (2010). Literaturata kato vesht. – V: *Pechatni prostranstva i beli poleta*. – Veliko Tarnovo: Slovo, s. 184 – 193.
- Vazov, I. (1949). *Sbornik ot spomeni, materialy i dokumenti*. Pod red. na Nikolay Liliev. Sofia: BAN, s. 258.
- Vazov, I. (1979). *Pisma 1909 - 1921*. Pod red. na Velichko Valchev. T. 21. Sofia: Balgarski pisatel, s. 438.
- Valchev, V., Il. Konev. (1961) *Prepiskata na Ivan Vazov s Fran Gundrum*. – *Izvestia na Instituta za literatura: t. 10*. Sofia: BAN, s. 185 – 220.
- Darntan, R. (2001). Kakvo e istoriyata na knigite? – V: *Istoria na knigata. Knigata v istoriyata*. Sofia, s. 55.
- Ivanova, N. (203) „Pod igoto“ i harvatskiyat prevod na Fran Gundrum (harvatska ezikova interpretatsia na tipovete komunikativni situatsii prez Balgarskoto vazrazhdane). – *Balgari i harvati prez vekovete. T. 2*. Sofia: IK Gutenberg, s. 222 – 243.
- Sedefcheva, V. (2016) *Prevoden retseptsionen model na yuzhnoslavyanskite literaturi v Bulgaria*. – *Proglas*, 2016, № 2, s. 350 – 351.

- Husinets, F. (2006). *D-r Fran Gundrum-Oriovchanin*. Sofia: Prof. Marin Drinov, s. 338.
- Tsaneva, M (2012). *Ivan Vazov : Izsledvania i prochiti*. – Sofia : Sv. Kliment Ohridski.
- Yubileyat na Ivana Vazov (1895). *Tarzhestveno praznuvane 25-ata godishnina ot knizhovnata deyatelnost na I. Vazov na 24 septemvri 1895 godina v Sofia*. Sofia: T. F. Chipev.

THE GUNDRUM-VAZOV DIALOGUES. A PUBLISHER'S RECONSTRUCTIONS

Abstract. About Ivan Vazov everything seems to have been researched, written and published. Among the many literary criticisms devoted to his life and work, as well as documentary publications, the relationships with his translators and foreign publishers, to whom I believe we have a cultural and moral duty, are very rarely mentioned. However, the correspondence between him and the Croat Fran Gundrum-Oriovac stands out among all. No one else has translated as many of Vazov's works as this Croatian writer. Unfortunately, the acquaintance with Fran Gundrum's archive is indirect, but I would venture to focus on his translation practice, the regulation of relations between the two, their long-term cooperation and the reception of Vazov's work in Croatia. The proposed interpretation of the “File” does not claim to exhaust the relationship between the two. Our task is based on the personal correspondence published in Volume 10 of the Bulletin of the Institute of Literature of the Bulgarian Academy of Sciences in 1961 between Dr. Fran Gundrum and Ivan Vazov – to try to reconstruct the translation and publishing strategies of Fran Gundrum.

Keywords: literary-artistic book publishing; literary classics; book history; book science; literary education; History of literature

✉ **Dr. Malina Dimitrova**

Head of Department “Coordination and Public Relations”
Sofia University Library „St. Kliment Ohridski”

Sofia University

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1043 Sofia, Bulgaria

E-mail: malinapd@libsu.uni-sofia.bg